

DOI: 10.33766/2786-9156.106.1.130-143

УДК: 346.91(477)

Тюленев С. А., кандидат економічних наук, директор Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (м. Харків, Україна)

e-mail: serhii.tiulieniev@ukr.net

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9685-1536>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ФОРМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті за результатами текстуального аналізу національних і міжнародно-правових актів визначено правові засади захисту прав суб'єктів господарювання, а також охарактеризовано типові судові та позасудові (неюрисдикційні) форми захисту їхніх прав. Визначено, що фундаментальними є конституційні положення, котрі гарантують кожному суб'єкту господарювання право на здійснення законної господарської діяльності, із дотриманням принципів законності, рівності, забезпечення соціальних інтересів, економічної конкуренції та доступу до правосуддя. Обґрунтовано, що в реалізації судових форм захисту вагоме значення відіграють норми міжнародно-правових актів. Установлено, що система правових гарантій захисту прав суб'єктів господарювання представлена положеннями законодавчих актів, що врегульовують суспільні відносини у сфері господарської діяльності, податкового законодавства, у сфері захисту економічної конкуренції та інших нормативно-правових актів. З'ясовано, що більшість із них гарантують можливість судового захисту прав суб'єктів господарювання, однак деякі передбачають звернення до альтернативних форм захисту.

Установлено, що типовим є виокремлення судових і позасудових (неюрисдикційних) форм захисту суб'єктів господарювання, кожна з яких наділена власне притаманними їй ознаками, що й зумовлюють необхідність реалізації конкретної форми. До найбільш апробованих сучасних неюрисдикційних форм захисту прав суб'єктів господарювання віднесено арбітраж, медіацію, переговори, онлайн-арбітраж, платформи посередництва, подання скарг до Офісу протидії рейдерству. Аргументовано, що на обрання альтернативних форм захисту впливають типи спорів, сфера діяльності певного суб'єкта господарювання, мета, яку переслідують суб'єкти господарювання. Окреслено перспективи подальших наукових досліджень.

Ключові слова: правова засада, норма права, суб'єкт господарювання, господарські відносини, конституційні гарантії, форма захисту, судовий захист, неюрисдикційна форма.

Постановка проблеми. Загальною декларацією прав людини визначено, що кожному гарантовано право на розгляд її справи справедливим і компетентним судом, а також із дотриманням засад повноти й ефективності [1]. На виконання означених правових стандартів у сфері правосуддя в системі національного права розроблено ряд положень, котрі гарантують особі доступ до системи судочинства та захист її основоположних прав і свобод. При цьому кожен учасник суспільних відносин, залежно від особливостей свого правового статусу,

наділений різними межами правосуб'єктності, що зумовлює і відмінності у правових механізмах захисту прав фізичних та юридичних осіб. Нашу увагу привертають питання правових засад і форм захисту прав суб'єктів господарювання, адже саме за умови їх доступності та ефективності можна стверджувати про впровадження міжнародних стандартів у сфері правосуддя в практику судових органів України.

Згідно зі статтями 55, 56 Господарського кодексу (далі – ГК) України, до суб'єктів господарювання належать учасники господарських відносин, котрі здійснюють господарську діяльність, реалізуючи при цьому господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно та несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями у межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Вони утворюються за рішенням власника (власників) майна чи уповноваженого ним (ними) органу, а у випадках, спеціально передбачених законодавством, – за рішенням інших органів, організацій і фізичних осіб шляхом заснування нової господарської організації, злиття, приєднання, виділу, поділу, перетворення діючої господарської організації з дотриманням вимог чинного законодавства [2]. До суб'єктів господарювання належать як юридичні, так і фізичні особи, котрі мають на меті провадження господарської діяльності та підприємництва відповідно. З огляду на множинність організаційно-правових форм, у яких можуть функціонувати суб'єкти господарювання, численність видів суспільних відносин, учасниками яких вони можуть бути, вважаємо, що окремого дослідження потребують питання правових засад захисту останніх, а також безпосередні форми захисту цих прав. Проведення означених досліджень є важливим, зважаючи на обраний Україною курс євроінтеграції [3], зміни господарського та господарського процесуального законодавства, зокрема з їх адаптацією до законодавства Європейського Союзу, модернізацію законодавства тощо [4].

Окреслена проблематика потребує свого ґрунтовного наукового осмислення та розроблення ще й з огляду на те, що сучасний стан правового забезпечення захисту прав суб'єктів господарювання, як слушно зауважують у юридичній літературі, характеризується цілим рядом проблем, серед яких: 1) недостатність урахування тенденцій розвитку та досягнень економічної науки в правовому забезпеченні економіки України; 2) недостатня ефективність сучасних методів і засобів господарсько-правового впливу на економіку в умовах зовнішніх загроз, зумовлених різноманітними чинниками (біологічними, воєнними тощо); 3) невпорядкованість підходів щодо визначення організаційно-правових форм господарювання, різновидів суб'єктів економічної діяльності, наявність протиріч і прогалин у визначенні їх правового статусу; 4) недостатній рівень правового забезпечення порядку використання майна при організації та здійсненні господарської діяльності; 5) неврегульованість нормами чинного законодавства окремих аспектів здійснення господарської (економічної) діяльності, господарського процесу, зумовлена процесами стрімкої цифровізації, запровадженням до використання новітніх електронних та інших технологій під час

здійснення цієї діяльності, обігом криптовалют, поширенням електронної комерції, упровадженням смарт-контрактів тощо; 6) часткова невідповідність потребам сьогодення переліку підстав відповідальності суб'єктів господарювання та санкцій за вчинення правопорушень у сфері господарювання тощо [4, с. 31-32].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у визначення правових засад захисту, їх форм і способів зробили В. В. Петруня [5; 6], С. Л. Рабенко [7], Т. В. Ліснеча [8] та ін. Означені автори спрямовували свої зусилля на дослідження понять «спосіб захисту» та «форма захисту», розробку їх класифікації за такими критеріями, як «мета досягнення застосування того чи іншого способу», визначення підстав для застосування способів захисту тощо [8, с. 1-6]. Однак наукові пошуки, проведені на початку 2000-х, не охоплюють тих законодавчих положень, котрі актуальні наразі, це й зумовлювало потребу здійснення подальших наукових розробок у межах окресленого предмету дослідження. Грунтуючись на положеннях комплексних розробок, спроби узагальнити нормативні положення, що становлять частину правових підстав захисту прав суб'єктів господарювання, здійснили О. Олійник і К. Птушкіна [9]. Такі наукові пошуки надали змогу авторкам зробити висновок, що захист прав та інтересів суб'єктів господарювання регулюється низкою матеріальних і процесуальних норм, які є суперечливими та мають суттєві недоліки без логічного, повного та законодавчого забезпечення [9, с. 75]. Також науковці почали частіше звертатися до вивчення й аналізу позасудових, неюрисдикційних форм захисту. Серед останніх досліджень у цьому напрямі вирізняються напрацювання Н. В. Іванюти [10], Т. С. Кравченко [11] та ін. Щодо комплексних напрацювань, то такий підхід щодо вирішення неюрисдикційних форм захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання здійснив колектив авторів Львівського державного університету внутрішніх справ, який підготував колективну монографію під загальною редакцією М. С. Долинської. У ній вчені розглянули такі позасудові форми захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарської діяльності, як нотаріальна та переговорна форми, медіація, визначили проблеми та перспективи захисту господарських інтересів у третейських судах, арбітражах та інших неюрисдикційних органах [12].

Суттєвий внесок у розробку проблематики захисту прав суб'єктів господарювання здійснили Б. В. Дерев'яно та О. А. Туркот. Авторами розкрито поняття, значення та види правового регулювання захисту прав суб'єктів господарювання, визначено положення захисту різними державними органами й самими суб'єктами господарювання в різних галузях і сферах, розкрито поняття комплексного явища рейдерства, визначено шляхи протидії йому й окремі аспекти здійснення профілактики [13].

Наведене дає підстави узагальнити, що деякі аспекти проблематики правових засад і форм захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання вже ставали предметом дослідження українських учених. Однак застосовані вченими підходи є чисельними і неоднозначними. Зокрема, досі не вирішено питання щодо специфіки застосування понять «спосіб захисту» та «форма захисту». Спроби систематизувати нормативні положення, котрі становлять систему

правових засад захисту прав суб'єктів господарювання, як правило, зводяться до простого перерахування нормативно-правових актів. Тобто, досі залишаються невіршеними низка питань відносно правових засад і форм захисту прав суб'єктів господарювання. Актуалізовані згадані проблеми ще й з огляду на триваючу модернізацію правової системи України, котра відбувається в умовах євроінтеграційного курсу та триваючого правового режиму воєнного стану. Тому це дослідження спрямоване на узагальнення вже проведених наукових пошуків, текстуальний аналіз положень чинного законодавства, з метою визначення тих правових положень, котрі є фундаментальними в аспекті захисту прав суб'єктів господарювання, проблем реалізації та механізмів їх практичного застосування в контексті провадження конкретних форм захисту.

Формулювання цілей. Метою статті є з'ясування правових засад захисту прав суб'єктів господарювання та визначення форм такого захисту.

Виклад основного матеріалу. Історично інститут захисту прав людини і громадянина, як слушно вказують у юридичній літературі, виник разом із правом на захист і змінювався одночасно з реформуванням правової системи, підходами до розуміння господарювання та цілями господарського права: від виникнення та розвитку нових господарських організаційно-правових форм до міжнародної взаємодії суб'єктів господарської діяльності [14].

Визначаючи систему правових положень, що є фундаментальними в аспекті захисту прав суб'єктів господарювання, ми вважаємо за потрібне звернутися до системи конституційних гарантій. Так ст. 13 Основного Закону України передбачено, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, а також соціальну спрямованість економіки. Також ст. 42 Конституції України визначено, що держава гарантує захист конкуренції у підприємницькій діяльності [3]. Отже, конституційні гарантії визначають, що кожен має право на здійснення господарської діяльності, права всіх суб'єктів господарювання захищаються законом, а відносини у сфері господарської діяльності здійснюються на засадах рівності, забезпечення соціальних інтересів, конкуренції та наданням усім учасникам господарських відносин доступу до правосуддя.

Ряд означених конституційних гарантій гармонійно кореспондуються з нормами Господарського кодексу України. Як визначено законодавцем, конституційні основи правового господарського порядку в Україні закріплено в положеннях, що гарантують:

- право власності Українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні й інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, що здійснюється від імені Українського народу органами державної влади й органами місцевого самоврядування в межах, визначених Основним Законом України;

- право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону;

- забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності та господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині та суспільству;

- право кожного володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності;

- визнання всіх суб'єктів права власності рівними перед законом, непорушності права приватної власності, недопущення протиправного позбавлення власності;

- економічну багатоманітність, право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, визначення виключно законом правових засад і гарантій підприємництва;

- забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, визначення правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання виключно законом;

- забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України;

- забезпечення державою належних, безпечних і здорових умов праці, захист прав споживачів;

- взаємовигідне співробітництво з іншими країнами;

- визнання і дію в Україні принципу верховенства права;

- право кожної особи на захист своїх прав і законних інтересів [2].

Кожному суб'єкту господарювання та споживачеві гарантовано право захищати свої права і законні інтереси шляхом: 1) визнання наявності чи відсутності прав; 2) визнання повністю чи частково недійсними актів органів державної влади й органів місцевого самоврядування, а також актів інших суб'єктів, котрі суперечать законодавству, обмежують права й законні інтереси суб'єкта господарювання чи споживачів; визнання недійсними господарських угод із підстав, що передбачені законом; 3) відновлення становища, що існувало до порушення прав і законних інтересів суб'єктів господарювання; 4) припинення дій, які порушують право чи створюють загрозу його порушення; 5) присудження до виконання обов'язку в натурі; 6) відшкодування збитків; 7) застосування штрафних санкцій; 8) застосування оперативно-господарських санкцій; 9) застосування адміністративно-господарських санкцій; 10) установлення, зміни й припинення господарських правовідносин тощо [2]. Означені гарантії захисту можуть бути реалізовані як у судових формах, так і в неюрисдикційних формах захисту прав суб'єктів господарювання. Саме ці норми є тими фундаментальними положеннями, котрі гарантовані кожному суб'єкту господарювання, а їх порушення є підставою для виникнення спору.

Щодо міжнародних гарантій прав суб'єктів господарювання, то ними врегульовано саме підстави для реалізації судових форм захисту. Зокрема, їх закріплено у ст. 8 Загальної декларації прав людини, проголошеної Генеральною

Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прийнятій у Римі 04.11.1950 р., статтею 13 якої визначено, що «кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні» [15]. Тобто ними закріплена так звана фундаментальна формула «кожен має право на судовий захист» [16, с. 32-34].

Також у Протоколі до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікованому Законом України від 17 липня 1997 р., визначено, що «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, як в інтересах суспільства й на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів» [17].

Засаду дотримання та гарантування права власності фізичних та юридичних осіб і його не порушення також проголошено в рішеннях ЄСПЛ, зокрема у справах «Спорронг і Льюнрот проти Швеції» [18], «Varoul Partner-Av. проти Молдови» [19], «Максименко та Герасименко проти України» [20] та ін. На підставі ґрунтовного аналізу правових позицій ЄСПЛ, О. М. Кониченко слушно констатує, що втручання у право фізичної та юридичної особи мирно володіти своїм майном допустиме лише за умови обов'язкової наявності таких трьох умов, як: 1) законність втручання; 2) наявність відповідного суспільного інтересу; 3) забезпечення справедливої рівноваги між суспільним інтересом і захистом основних прав, зокрема права власності [21, с. 51-55].

Усі протиправні посягання на права суб'єктів господарювання, що містять ознаки адміністративних правопорушень або які віднесено до категорії суспільно небезпечних діянь, на підставі об'єктивного дослідження фактичних обставин справи спеціально уповноваженими суб'єктами, у подальшому підлягатимуть судовій оцінці, з урахуванням спеціалізації суду та правил територіальної підслідності. Отже, з урахуванням характеру протиправної діяльності, що пов'язана з посяганням на права суб'єктів господарювання, визначається вид відповідальності, до якого може бути притягнуто учасника кримінально-протиправної діяльності.

З огляду на множинність тих суспільних відносин, у які вступають суб'єкти господарювання, до правових засад захисту прав суб'єктів господарювання слід віднести ще й положення податкового законодавства. О. М. Кониченко, на підставі аналізу переліку прав платника податків (ст. 17 ПК України), до таких засад відніс:

1) право безоплатно отримувати в контролюючих органах інформацію про повноваження цих органів та їх посадових осіб щодо здійснення податкового контролю;

2) гарантовану можливість бути присутнім під час проведення перевірок і надавати пояснення щодо питань, котрі виникають під час їх проведення, ознайомлюватися й отримувати акти (довідки) перевірок перед їх підписанням, а за наявності зауважень щодо змісту складених актів – подавати контролюючому органу письмові заперечення в порядку, установленому законом;

3) право оскаржувати рішення, дії (бездіяльність) контролюючих органів;

4) право вимагати від контролюючих органів проведення перевірки відомостей і фактів, що можуть свідчити на користь платника податків;

5) право не розголошувати контролюючим органом відомостей про платника без його письмової згоди та відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, комерційну або банківську таємницю й стали відомі під час виконання посадовими особами обов'язків, окрім випадків, передбачених законом;

6) на залік чи повернення надміру сплачених, а також надміру стягнутих сум податків і зборів, пені, штрафів у порядку, передбаченому Податковим кодексом;

7) на повне відшкодування збитків (шкоди), що заподіяні незаконними діями (бездіяльністю) контролюючих органів (їх посадових осіб), у передбаченому законом порядку [22, с. 52-53]. Порушення будь-якої із означених гарантій є підставою для звернення із відповідною заявою чи скаргою до контролюючих або правоохоронних органів.

Окремої уваги вимагає гарантія здійснення господарської діяльності в умовах захисту економічної конкуренції. Для здійснення контролю за дотриманням означених гарантій в Україні створено та діє Антимонопольний комітет України. Основними завданнями його діяльності є: 1) здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції із дотриманням засад рівності суб'єктів господарювання перед законом і пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення та припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; 2) контроль за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог чинного законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; 3) сприяння розвитку добросовісної конкуренції; 4) методичне забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції; 5) здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері публічних закупівель; 6) проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції [23]. Також окремі нормативні засади щодо захисту конкуренції визначено в Законах України «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції» та інших нормативно-правових актах, прийнятих відповідно до цих законів.

До спеціальних законодавчих актів, що певною мірою врегульовують права суб'єктів господарювання належить і Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Ним, зокрема,

визначено правові й організаційні засади здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, основні принципи його здійснення, повноваження органів державного нагляду (контролю), їх посадових осіб, відповідальність суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю). У контексті нашого дослідження слід відмітити, що, відповідно до ст. 10 цього Закону, під час здійснення державного нагляду (контролю), суб'єкт господарювання має право оскаржувати в установленому законом порядку неправомірні дії органів державного нагляду (контролю) та їх посадових осіб [24]. В аспекті визначення правових засад захисту прав суб'єктів господарювання не можна оминати й Кодекс адміністративного судочинства України. Саме він закріплює ті фундаментальні правові основи судового захисту порушених прав означених суб'єктів у разі їх порушення органами державної влади [25].

Таким чином, на підставі текстуального аналізу положень чинного законодавства нами визначено правові засади захисту прав суб'єктів господарювання, зокрема ті, задля відновлення яких узвичаєно звертатися до судової форми захисту прав. Водночас набувають свого поширення альтернативні позасудові або як ще називають неюрисдикційні форми захисту прав суб'єктів господарювання. До них, зокрема, належать такі, як: арбітраж, медіація, переговори, онлайн-арбітраж, платформи посередництва, подання скарг до Офісу протидії рейдерству.

Така форма, як арбітраж, розуміється як альтернативна судовому процесу форма захисту, у якій спори вирішуються незалежними третейськими суддями чи арбітрами. У лютому 1994 р. набув чинності Закон України № 4002-ХІІ «Про міжнародний комерційний арбітраж», котрим визначено правовий статус Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України й особливості його діяльності [26], а від 27.07.2017 порядок діяльності цього органу врегульовано спеціальним Регламентом Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України [27]. Щодо іманентних ознак такої форми захисту прав суб'єктів господарювання, то ними є такі: 1) рішення арбітражу може бути обов'язковим для сторін розгляду справи; 2) порядок виконання такого рішення відповідає судовому рішенню; 3) арбітраж може бути швидшим і конфіденційним, однак він може бути дорожчим і менш прозорим; 4) розгляд справи арбітражним судом здійснюється на підставі згоди обох сторін; 5) арбітражний суд є незалежним і нейтральним; 6) процедура розгляду справи арбітражним судом є гнучкою та не занадто формалізованою тощо [12, с. 38-39; 28, с. 163].

До неюрисдикційних форм належить ще й медіація, сутність якої полягає в залученні до вирішення спору та досягнення взаєморозуміння, завдяки компетентному медіатору. Участь медіатора спрямована на налагодження відносин конфліктуючих сторін, відновлення між ними довіри й ухвалення взаємовигідного рішення [28, с. 163-164; 29]. Позитивними аспектами вирішення спору в форматі медіації є те, що відповідні центри медіації працюють в онлайн-режимі за посередництва електронних засобів комунікації, це забезпечує захист усіх прав суб'єктів господарювання, незалежно від того, чи його керівниками або

власниками є іноземні громадяни, біженці чи громадянами України, які постійно проживають за межами держави [12, с. 37-38].

Ще однією формою захисту прав суб'єктів господарювання є переговори, що полягають у прийнятті сторонами взаємоприйняттого рішення шляхом дискусій та узгодження у безформальному процесі. Реалізація означеного способу є апробованою, якщо сторони зацікавлені у вирішенні спору шляхом досягнення взаємовигідного компромісу.

Погоджуємося також, що розвиток сучасних інформаційних технологій зумовлює постійне виникнення нових альтернативних способів розв'язання господарських спорів, передусім таких, як онлайн-арбітраж чи платформи посередництва, що допомагають сторонам вирішувати спори в електронній формі [28, с. 164]. Також однією із позасудових форм захисту прав суб'єктів господарювання, зокрема від дій «чорних реєстраторів», є звернення до Офісу протидії рейдерству. Його створено у 2019 р. при Міністерстві юстиції України на правах відокремленого Департаменту, задля реалізації державної політики у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи та фізичних осіб-підприємців. Згідно з офіційною статистикою Офісу протидії рейдерству, у 2023 р. подано 1 905 скарг (що зросло на 40 % порівняно із 2022 р.), із яких лише 440 було задоволено (тобто, кожна четверта) [30]. Таким чином, його ефективність є безсумнівною, адже є ефективним способом скасування незаконних реєстраційних дій відповідних суб'єктів без тривалої судової тяганини.

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що правові засади захисту прав суб'єктів господарювання представлені системою конституційних положень, нормами міжнародно-правових актів, положеннями тих законодавчих актів, що врегульовують суспільні відносини у сфері господарської діяльності, податкового законодавства, у сфері захисту економічної конкуренції та інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до означених законів. Більшість із них гарантують можливість судового захисту прав суб'єктів господарювання, однак деякі гарантують і звернення до альтернативних форм захисту.

Типовим є виокремлення судових і позасудових (неюрисдикційних) форм захисту суб'єктів господарювання, кожна з яких наділена власне притаманними їй ознаками, котрі можуть і зумовити необхідність звернення саме до неї. До найбільш апробованих сучасних неюрисдикційних форм захисту прав суб'єктів господарювання слід відносити: арбітраж, медіацію, переговори, онлайн-арбітраж, платформи посередництва, подання скарг до Офісу протидії рейдерству. На обрання альтернативних способів захисту впливають типи спорів, сфера діяльності суб'єкта господарювання, мета, яку переслідують суб'єкти господарювання. З огляду на це, вважаємо, що подальші наукові дослідження мають полягати в розробці тих критеріїв, наявність яких і зумовлює потребу звернення до конкретної форми захисту суб'єктом господарювання для захисту своїх порушених прав.

Використані джерела:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. БД «Законодавство України». ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. (дата звернення: 27.04.2024).
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №436-IV. БД «Законодавство України». ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. (дата звернення: 27.04.2024).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. БД «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 17.04.2024).
4. Толстих А. Б. Форми захисту прав суб'єктів господарювання в умовах модернізації законодавства: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Кропивницький, 2023. 345 с.
5. Петруня В. В. Проблема ефективності використання способів захисту прав суб'єктів господарювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 63. С. 520-527.
6. Петруня В. В. Критерії способів захисту прав суб'єктів господарювання. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. С. 307-311.
7. Рабенко С. Л. Третейське судочинство як альтернативна юрисдикційна форма захисту прав суб'єктів господарювання. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 362-366.
8. Лісніча Т. В. Особливості господарсько-правового захисту прав суб'єктів господарювання. *Часопис з юридичних наук*. 2014. С. 1-8. URL : <https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1685/1429>. (дата звернення: 27.04.2024).
9. Олійник О., Птушкіна К. Форми та способи захисту прав суб'єктів господарювання. *Legal Bulletin*. 2020. №1. С. 72-76. URL : <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/288>. (дата звернення: 27.04.2024).
10. Іванюта Н. В. Позасудові форми захисту прав та вирішення господарських спорів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія: Право. 2018. Т. 1. Вип. 49. С. 172-175.
11. Кравченко Т. С. Способи захисту права на ділову репутацію суб'єктів господарювання: поняття та критерії вибору ефективного способу захисту. *Право і суспільство*. 2020. № 3. С. 89-95. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3.13>.
12. Дерев'яно Б. В., Грещук Г. І., Туркот О. А. Застосування альтернативних способів захисту прав суб'єктів господарювання: українські реалії та досвід країн ЄС. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Серія: Юридичні науки. 2022. № 7. С. 232-240.
13. Неюрисдикційні форми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання: монографія / Н. В. Льків, М. С. Долинська та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук М. С. Долинської. Львів : ТОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. 174 с.
14. Хомко Л. В., Гето І. Р. Напрями державного регулювання інституту захисту прав суб'єктів господарської діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 258-261. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/64>.
15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. БД «Законодавство України». ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ (дата звернення: 29.04.2024).
16. Ніколенко Л. М. Реалізація права на захист у господарському судочинстві згідно міжнародному законодавству. *Національне та міжнародно-правове забезпечення*

стабільного розвитку: збірник матеріалів Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Львів, 2-3 березня 2012 р.): у 3 ч. Львів: Західно-українська організація «Центр правничих ініціатив», 2012. Ч. II. С. 32-34.

17. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол Ради Європи від 20 березня 1952 р. БД «Законодавство України». ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535. (дата звернення: 17.05.2024).

18. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Спорронг і Лоннрот проти Швеції (Case of Sporrong and Lonroth v. Sweden) від 23 вересня 1982 р., рішення від 18 грудня 1984 р. БД «Законодавство України». ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098. (дата звернення: 17.05.2024).

19. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Varoul Partner-A v. Moldova» (№ 39815/07) від 16 липня 2009. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-100976%22%5D%7D>. (дата звернення: 17.05.2024).

20. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Максименко та Герасименко проти України» (№ 49317/07) від 16 травня 2013 р. БД «Законодавство України». ВР України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c90. (дата звернення: 17.05.2024).

21. Кониченко О. М. Щодо гарантій захисту прав суб'єктів господарювання. *Четверті економіко-правові студії* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Одеса, 13 листопада 2020 р.) / відп. ред. А. В. Смітюх; ред. кол.: А. В. Левенець, О. О. Нігрєєва, О. М. Савастєєва та ін. Одеса : Фенікс, 2020. С. 51-55.

22. Кониченко О. М. Захист прав суб'єктів господарювання від порушень та посягань органів державної влади: дис. ... д-ра філософії: 081 Право. Вінниця, 2021. 210 с.

23. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11. 1993 № 3659-ХІІ. БД «Законодавство України». ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>. (дата звернення: 17.05.2024).

24. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. БД «Законодавство України». ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>. (дата звернення: 17.05.2024).

25. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. БД «Законодавство України». ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>. (дата звернення: 17.05.2024).

26. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 № 4002-Х. БД «Законодавство України». ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>. (дата звернення: 17.05.2024).

27. Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України: від 25.08.1994. БД «Законодавство України». ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/n0001571-94>. (дата звернення: 17.05.2024).

28. Петруненко Я. В. Роль інформаційних технологій як альтернативних способів розв'язання господарських спорів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 3. С. 161-166.

29. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. БД «Законодавство України». ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX>. (дата звернення: 17.05.2024).

30. Повелько А. Як врятуватись від рейдерства через процедуру банкрутства? *Liga Zakon*. URL : https://biz.ligazakon.net/analitycs/227365_yak-vryatuvatis-vd-reyderstva-cherez-protseduru-bankrutstva. (дата звернення: 17.05.2024).

References:

1. Heneralna Asambleia OON. Zahalna deklaratsiia prav liudyny, pryiniata i proholoshena rezoliutsiieiu 217 A (III) (1948). BD «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Database - "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine. N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015. [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada Ukrainy Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy №436-IV (2003). BD «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Database - "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. [in Ukrainian].
3. Verkhovna Rada Ukrainy. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy № 254k/96-VR (1996). BD «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Database - "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine. N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. [in Ukrainian].
4. Tolstykh, A. B. (2023) Formy zakhystu prav sub'iektiv hospodariuvannia v umovakh modernizatsii zakonodavstva. *Doctor's thesis*. Kropyvnytskyi. [in Ukrainian].
5. Petrunia, V. V. (2012) Problema efektyvnosti vykorystannia sposobiv zakhystu prav subiektiv hospodariuvannia. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Current Problems of State and Law*, 63, 520-527. [in Ukrainian].
6. Petrunia, V. V. (2014) Kryterii sposobiv zakhystu prav sub'iektiv hospodariuvannia. *Yurydychnyi visnyk – Legal Bulletin*, 4, 307-311. [in Ukrainian].
7. Rabenko, S. L. (2012) Treteiske sudochynstvo yak alternatyvna yurysdyktsiina forma zakhystu prav sub'iektiv hospodariuvannia. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Law Review of Kyiv University of Law*, 2, 362-366. [in Ukrainian].
8. Lisnicha, T. V. (2014) Osoblyvosti hospodarsko-pravovoho zakhystu prav sub'iektiv hospodariuvannia. *Chasopys z yurydychnykh nauk – Journal of legal sciences*, 2, 1-8. URL: <https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1685/1429>. [in Ukrainian].
9. Oliinyk, O., Ptushkina, K. (2020) Formy ta sposoby zakhystu prav sub'iektiv hospodariuvannia. *Legal Bulletin*, 1, 72-76. URL : <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/288>. [in Ukrainian].
10. Ivaniuta, N. V. (2018) Pozasudovi formy zakhystu prav ta vyrishennia hospodarskykh sporiv. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series Law*, 1(49), 172-175. [in Ukrainian].
11. Kravchenko, T. S. (2020) Sposoby zakhystu prava na dilovu reputatsiiu sub'iektiv hospodariuvannia: poniattia ta kryterii vyboru efektyvnoho sposobu zakhystu. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 3, 89-95. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3.13>. [in Ukrainian].
12. Derevianko, B. V., Hreshchuk, H. I., Turkot, O. A. (2022) Zastosuvannia alternatyvnykh sposobiv zakhystu prav sub'iektiv hospodariuvannia: ukraïnski realii ta dosvid krain YeS. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Seriya: Yurydychni nauky – Herald of Lviv University of Trade and Economics. Law sciences*, 7, 232-240. [in Ukrainian].
13. Ilkiv, N. V., Dolynska, M. S. (2020) Neiyurysdyktsiini formy zakhystu prav ta interesiv sub'iektiv hospodariuvannia: monohrafiia. Lviv : TOV «Halyska vydavnycha spilka». [in Ukrainian].
14. Khomko, L. V., Heto, I. R. (2021) Napriamy derzhavnogo rehuliuвання instytutu zakhystu prav sub'iektiv hospodarskoi diialnosti. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Juridical scientific and electronic journal*, 11, 258-261. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/64>. [in Ukrainian].

15. Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: ratyfikovana Zakonom Ukrainy № 475/97-VR (1997). BD «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Database - "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine. N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. [in Ukrainian].

16. Nikolenko, L. M. (2012) Realizatsiia prava na zakhyst u hospodarskomu sudochynstvi zghidno mizhnarodnomu zakonodavstvu. *Natsionalne ta mizhnarodno-pravoove zabezpechennia stabilnoho rozvytku: zbirnyk materialiv mizhnarod. nauk.-prakt. konf. (Lviv, 02-03 bereznia 2012 r.) – National and international legal protection of stable development: collection of international materials. nauk.-prakt. conference (Part 1-3; Part 2)*, 32-34. Lviv: Zakhidno-ukrainska orhanizatsiia "Tsentr pravnychkykh initsiatyv". [in Ukrainian].

17. Rada Yevropy. Protokol do Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (1952). BD «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Database - "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine. N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535. [in Ukrainian].

18. Sporong i Lonnot proty Shvetsii (Case of Sporong and Lonnot v. Sweden): judgment Registry of the European Court of Human Rights in the case No (1982). N. d. N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_098. [in Ukrainian].

19. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny po spravi «Baroul Partner-A v. Moldova» (№ 39815/07) vid 16 lystopnia 2009. (2009). N. p. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%7B%22001-100976%22%7D%7D>. [in Ukrainian].

20. Maksymenko ta Herasymenko proty Ukrainy: judgment Registry of the European Court of Human Rights in the case No 49317/07 (2013). N. p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c90. [in Ukrainian].

21. Konychenko, O. M. (2020) Shchodo harantii zakhystu prav sub'iektiv hospodariuvannia. *Chetverti ekonomiko-pravovi studii : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. molodykh vchenykh (m. Odesa, 13 lystopada 2020 r.) – Fourth economic and legal studies: materials of Ukr. science and practice conf. of young scientists (Odesa, November 13, 2020)*, 51-55. Odesa : Feniks. [in Ukrainian].

22. Konychenko, O. M. (2021) Zakhyst prav sub'iektiv hospodariuvannia vid porushen ta posiahannia orhaniv derzhavnoi vlady. *Doctor's thesis*. Vinnytsia. [in Ukrainian].

23. Verkhovna Rada Ukrainy. Pro Antymonopolnyi komitet Ukrainy : Zakon Ukrainy № 3659-XII (1993). BD «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Database - "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine. N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12>. [in Ukrainian].

24. Verkhovna Rada Ukrainy. Pro zasady derzhavnoi rehuliatornoj polityky u sferi hospodarskoi diialnosti : Zakon Ukrainy № 1160-IV (2003). BD «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Database - "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine. N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>. [in Ukrainian].

25. Verkhovna Rada Ukrainy. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2747-IV. (2005). BD «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Database - "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine. N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>. [in Ukrainian].

26. Verkhovna Rada Ukrainy. Pro mizhnarodnyi komertsiiyni arbitrazh: Zakon Ukrainy № 4002-X (1994). BD «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. Database - "Legislation of Ukraine". Verkhovna Rada of Ukraine. N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>. [in Ukrainian].

27. Torhovo-promyslova palata Ukrainy. Rehlament Mizhnarodnoho komertsiiinoho arbitrazhnoho sudu pry Torhovo-promyslovii palati Ukrainy (1994). *BD «Zakonodavstvo Ukrainy»*. *VR Ukrainy. Database - "Legislation of Ukraine"*. *Verkhovna Rada of Ukraine*. N. p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/n0001571-94>. [in Ukrainian].

28. Petrunenko, Ya. V. (2023) Rol informatsiinykh tekhnolohii yak alternatyvnykh sposobiv rozv'iazannia hospodarskykh sporiv. *Dniprovskiy naukoviy chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava – Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law, 3, 161-166*. [in Ukrainian].

29. Verkhovna Rada Ukrainy. Pro mediatsiiu: Zakon Ukrainy № 1875-IX. (2021). *BD «Zakonodavstvo Ukrainy»*. *VR Ukrainy. Database - "Legislation of Ukraine"*. *Verkhovna Rada of Ukraine*. N. p. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-IX>. [in Ukrainian].

30. Povelko, A. (2024) Yak vriatuvatys vid reiderstva cherez protseduru bankrutstva? *Liga Zakon*. N. p. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/227365_yak-vryatuvatis-vd-reyderstva-cherez-protseduru-bankrutstva. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.05.2024

Tiulieniev S., Candidate of Economic Sciences, Director of the National Scientific Center "Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute" (Kharkiv, Ukraine)

LEGAL PRINCIPLES AND FORMS PROTECT THE BUSINESS ENTITIES RIGHTS

Based on the results of the textual analysis of national and international legal acts, the article defines the legal principles of protection of the rights of business entities. In addition, it characterizes typical judicial and extrajudicial (non-jurisdictional) forms protection their rights. It was determined that the constitutional provisions that guarantee every business entity the right to carry out legal economic activity, in compliance with the principles of legality, equality, provision of social interests, economic competition, and other. It is substantiated that the international legal acts play a significant role in the implementation judicial forms protection. It was established that the system of legal guarantees for the protection the rights business entities is represented by the provisions of those legislative acts that regulate social relations in the sphere of economic activity, tax legislation, in the sphere of protection of economic competition and other regulatory and legal acts.

It has been established that in the theory of legal science, it is typical to distinguish between judicial and extrajudicial (non-jurisdictional) forms of protection of business entities, each of which is endowed with its characteristics, which determine the need for the implementation of a specific form. The most tested modern non-jurisdictional forms of protection of the rights of business entities include arbitration, mediation, negotiations, online arbitration, mediation platforms, and filing complaints with the Anti-Raiders Office Ministry Justice of Ukraine. It is argued that the type's disputes influence the choice of alternative forms protection, the business entity's field activity, and the goal pursued by the business entities. The prospects for further scientific research are outlined.

Keywords: legal basis, rule of law, economic entity, economic relations, constitutional guarantees, form of protection, judicial protection, non-jurisdictional form.